

DIFFERENSIAL TENGLAMA YECHIMINIMG MAVJUDLIGI VA YAGONALIGI. MAXSUS YECHIM TUSHUNCHASI

Rahimov Boyhuroz Shermuhammadovich.

Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya: Differensial tenglamalar nazariyasi va uning amaliy tatbiqlari uchun Koshi masalasi yechimning mavjudligi va yagonali katta ahamiyatga ega. Ushbu ishda maxsus yechim tushunchasi va unga oid ba'zi misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: differensial tenglama, funksiya, umumiy integral, Koshi masalasi, maxsus nuqta, maxsus yechim.

EXISTENCE AND UNIQUENESS OF THE SOLUTION OF THE DIFFERENTIAL EQUATION. SPECIAL SOLUTION CONCEPT

Rahimov Boyhuroz Shermuhammadovich.

Jizzakh Polytechnic Institute

Annotation. For the theory of differential equations and its practical applications, the existence and uniqueness of a solution to the Cauchy problem is of great importance. This paper presents the concept of a special solution and some examples of it.

Keywords. differential equation, function, general integral, Cauchy problem, singular point, particular solution.

Differensial tenglama umumiy va xususiy yechimi tushunchasida aytildiki, sohaning har bir berilgan nuqtasidan Koshi masalasining yagona yechimi o‘tadi. Shunday qilib umumiy yoki xususiy yechimning har bir nuqtasida Koshi masalasi yagona yechimga ega bo‘ladigan nuqta bo‘ladi. Ayniqsa, differensial tenglamani taqribiy yechish usullaridan foydalanish uchun berilgan boshlang‘ich shartni qanoatlantiruvchi yechimning mavjudligi va yagonaligiga ishonch hosil qilish muhim hisoblanadi.

Hosilaga nisbatan yechilgan

$$\frac{dy}{dx} = f(x, y) \quad (1)$$

differensial tenglamani qaraymiz.

Teorema (mavjudlik va yagonalik). Faraz qilaylik, $f(x,y)$ funksiya tekislikdagi $D=\{(x,y):|x-x_0|\leq a, |y-y_0|\leq b\}$ to‘plamda uzliksiz va

$$|f(x,y_1)-f(x,y_2)|\leq N|y_1-y_2| \quad (2)$$

Lipshits shartini qanoatlantirsin, bu yerda $N=const.$ U vaqtida (2.11) tenglananing $[x_0-H, x_0+H]$ oraliqda anqlangan vay(x_0)= y_0 boshlang‘ich shartni qanoatlantiruvchi $y=y(x)$ yechimi mavjud va yagonadir, bu yerda

$$H < \min\left\{a, \frac{b}{M}, \frac{1}{N}\right\}, M = \max_{(x,y) \in D} f(x,y).$$

Eslatma. 1. Agar $f(x,y)$ funksiya D to‘plamda faqat uzliksiz bo‘lib, Lipshits sharti bajarilmasa, u vaqtida (1) tenglananing $y(x_0)=y_0$ shartni qanoatlantiruvchi yechimi mavjud bo‘lsada, bunday yechim yagona bo‘lmasligi mumkin.

1. Keltirilgan teoremada Lipshits shaartini $f'_y(x,y)$ xususiy hosilaning D to‘plamda usluksizligi yoki modul bo‘yicha chegaralanganligi bilan almashtirish mumkin. Haqiqatan ham, chekli orttirmalar haqidagi teoremaga ko‘ra ixtiyoriy $(x,y_1) \in D, (x,y_2) \in D$ uchun

$$|f(x,y_1)-f(x,y_2)|=|f'_y(x,\xi)||y_1-y_2|, \xi \in [y_1, y_2] \quad (3)$$

bo‘ladi. $(x,\xi) \in D$ uchun $|f'_y(x,\xi)| \leq N$ bo‘lgani uchun (3) dan (2.) Lipshits sharti kelib chiqadi.

Ta’rif 1. Agar (1) tenglananing (x_0, y_0) nuqta atrofida $y(x_0)=y_0$ shartni qanoatlantiruvchi yechimi mavjud emas, yoki yagona bo‘lmasa, bunday nuqta differensial tenglama uchun **maxsus nuqta** deb ataladi.

Ta’rif 2. Agar (1) tenglananing $y=y(x)$ yechimi grafigi faqat maxsus nuqtalardan tashkil topgan bo‘lsa, u vaqta bu yechimga **maxsus yechim** deb aytiladi.

Maxsus nuqta va maxsus yechim mavjudlik va yagonalik teoremasi shartlari buziladigan nuqtalar orasida bo‘lsadi.

Mavjudlik va yagonalik teoremasining birinchi sharti $f(x,y)$ funksiyaning uzilish nuqtalarida buziladi. Agar differensial tenglamga keltirilgan masalada x va y

o‘zgaruvchilar teng huquqli bo‘lsalar, mavjudlik va yagonalik teoremasi birinchi sharti $f(x,y)$ va $\frac{1}{f(x,y)}$ funksiyalar bir vaqtida uzilishga ega bo‘ladigan nuqtalarda buziladi. Agar (2.5) tenglamada $f(x,y)=\frac{M(x,y)}{N(x,y)}$, $M(x,y), N(x,y)$ – uzluksiz funksiyalar bo‘lsa, faqat $M(x_0,y_0)=N(x_0,y_0)=0$ va $\lim_{x \rightarrow x_0} \frac{M(x,y)}{N(x,y)}$, $\lim_{y \rightarrow y_0} \frac{N(x,y)}{M(x,y)}$ chekli limitlar mavjud bo‘lmagan holda (x_0,y_0) maxsus nuqta bo‘ladi.

Mavjudlik va yagonalik teoremasining ikkinchi muhum sharti bo‘lgan Lipshits sharti yoki $f'_y(x,y)$ xususiy hosilaning chegaralanganlik sharti $\frac{1}{f'_y(x,y)}=0$ tenglik bajariladigan nuqtalarda buziladi. $\frac{1}{f'_y(x,y)}=0$ tenglamadan odatda qandaydir chiziq yoki chiziq shoxchalarani aniqlanadi. Agar shu chiziq shoxchalaridan birortasi (1) tenglama yechimi bo‘lib, unung nuqtalarida yechim mavjudligi buzilsa, u vaqtida bu shoxcha tenglamaning maxsus yechimini ifodalaydi.

Ushbu

$$y' = \sqrt{y}$$

Differensial tenglamni qaraylik. Bu tenglama $D=\{(x,y) \in R^2 : -\infty < x < +\infty, 0 < y < +\infty\}$ sohada ushbu

$$y(x)=\frac{1}{4}(x+C)^2, x \geq -C$$

ko’rinishdagi umumiy yechimga ega. Berilgan differensial tenglama uchun $y(x)=0$ maxsus yechim bo‘ladi. Haqiqatan ham, ixtiyoriy $M(x_0,0) \in R$ nuqtadan berilgan differensial tenglamaning kamida ikkita

$$y_1(x) \equiv 0, y_2(x) = \begin{cases} 0, & x \leq x_0 \\ (x-x_0)^2, & x > x_0 \end{cases}$$

yechimi o’tadi.

Quyidagi

$$\sqrt{4+y^2} dx - (x-1) y dy = 0$$

differensial tenglamani qaraylik, tenglamani ko'rinishini o'zgartiramiz, buning uchun tenglama ikkala tomonini $\sqrt{4+y^2} \cdot (x-1)$ ga bo'lsak,

$$\frac{dx}{x-1} - \frac{ydy}{\sqrt{4+y^2}} = 0, x \neq 1,$$

$$\int \frac{dx}{x-1} - \int \frac{ydy}{\sqrt{4+y^2}} = C,$$

yoki

$$\ln|x-1| - \sqrt{4+y^2} = C$$

tenglamani umumiy integralga ega bo'lamiz. Bundan tashqari $x=1$ ham berilgan tenglamaning yechimi bo'ladi chunki $0=0$ bajariladi.

Bundan ko'rindiki, maxsus yechim, differensial tenglamaning xususiy yechimi bo'la olmaydi va u umumiy yechim formulasi tarkibiga ham kirmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Otakulov S., Rahimov B., Haydarov T. On the property of relative controllability for the model of dynamic system with mobile terminal set //AIP Conference Proceedings.–AIP Publishing LLC. – 2022. – Т. 2432. – №. 1. – С. 030062.
2. Hasanov A.B. Oddiy differensial tenglamalar nazariyasiga kirish [Matn]/ A.B.Hasanov. – 2019. – 325 b.
3. Otakulov S., Raximov B. СВОЙСТВА МНОЖЕСТВА УПРАВЛЯЕМОСТИ ОДНОГО КЛАССА ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ ВКЛЮЧЕНИЙ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. А4. – С. 248-255.
4. Salim O., Shermuhamedovich R. B. On the Structural Properties of the Set of Controllability for Differential Inclusion Under Condition Mobility of Terminal Set //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1-6.
5. Shermuxammadovich R. B., Qaxramon A. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INNOVATSIYALAR MASALASI HAQIDA //Uzbek Scholar Journal. – 2024. – Т. 27. – С. 1-4.

6. Eshmirzayev O. A., Rahimov B. S. H. OPERATSION HISOBNING BA'ZI KOSHI MASALALARINI YECHISHGA TADBIQLARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 168-174.
7. Azimov Q. USE INTERNAL INTEGRATION TO SOLVE SOME EXTREME PROBLEM //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 3.
8. Rahimov B. S. et al. Paramet qatnashgan chiziqli tenglamalarni yechishga o'rgatish haqida //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 39-43.
9. Azimov Q., Sh R. B. RISK SHAROITIDA YECHIM QABUL QILISH //Экономика и социум. – 2024. – №. 2 (117)-1. – С. 113-116.
10. Otakulov S., Sh R. B. About the property of controllability an ensamble of trajectories of differential inclusion //International Enjineering Journal for Research & Development (IEJRD). – 2020. – Т. 5. – №. 4. – С. 1-9.
11. Azimov Q., Sh R. B. BA'ZI IQTISODIY TUSHUNCHALARING MATEMETIK MODELLARI //Экономика и социум. – 2024. – №. 3-1 (118). – С. 50-53.
12. Ne'Matov, Asliddin Rabbimqulovich, and Boyxuroz Shermuxammedovich Raximov. "Aniq integralni me'morchilikda qo'llash. Aniq integralning tadbiqlariga doir misollar yechish." *Science and Education* 3.2 (2022): 16-21.